

O‘ZBEK VA QORAQALPOQ BADIY TARJIMACHILIGI TARAQQIYOT TADRIJI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i03.048>

Xalbayeva Ozoda

Ilmiy rahbar: G.Doshanova

Qoraqalpoq davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek va qoraqalpoq badiiy tarjimachiligining shakllanishi hamda tarixiy taraqqiyot bosqichlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Badiiy tarjima ikki xalq adabiyoti o‘rtasidagi madaniy va ma’naviy aloqalarni mustahkamlovchi muhim vosita sifatida qaraladi. Tadqiqotda o‘zbek va qoraqalpoq adabiyotlari o‘rtasida amalga oshirilgan badiiy tarjimalarning paydo bo‘lishi, rivojlanish jarayoni hamda ularning milliy adabiyot taraqqiyotiga ko‘rsatgan ta’siri o‘rganiladi. Shuningdek, turli davrlarda faoliyat yuritgan tarjimonlar, ularning ijodiy yondashuvi va tarjima maktabining shakllanishiga qo‘shgan hissasi haqida ham fikr yuritiladi. O‘zbek va qoraqalpoq badiiy tarjimachiligining rivojlanish tendensiyalari, uning bugungi kundagi holati hamda kelgusidagi istiqbollari ilmiy xulosalar asosida yoritiladi. Tadqiqot natijalari ikki xalq adabiyoti o‘rtasidagi adabiy-madaniy aloqalarni yanada chuqurroq anglash, badiiy tarjimachilik an‘analarini rivojlantirish hamda tarjima nazariyasi va amaliyoti bo‘yicha ilmiy izlanishlarni boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: badiiy tarjima, tarjimachilik, o‘zbek adabiyoti, qoraqalpoq adabiyoti, adabiy aloqalar, tarjima nazariyasi, tarjima jarayoni, milliy adabiyot, madaniy hamkorlik, tarjima mahorati

UZBEKISTAN AND KARAKALPAK ARTISTIC TRANSLATION DEVELOPMENT STUDIES

Khalbayeva Ozoda

Scientific advisor: G.Doshanova

Karakalpak State University

Abstract: This article provides a scientific analysis of the formation and historical stages in the development of Uzbek and Karakalpak literary translation. Literary translation is considered an important means of strengthening cultural and spiritual relations between the literatures of the two peoples. The study examines the emergence and development of literary translations carried out between Uzbek and Karakalpak

literatures, as well as their impact on the advancement of national literature. In addition, attention is given to translators who worked in different historical periods, their creative approaches, and their contribution to the formation and development of the translation school. The article also highlights the development trends of Uzbek and Karakalpak literary translation, its current state, and its future prospects based on scientific conclusions. The results of the research are significant for gaining a deeper understanding of the literary and cultural relations between the two nations, for further developing the traditions of literary translation, and for enriching scientific studies in the theory and practice of translation.

Keywords: artistic translation, translation studies, Uzbek literature, Karakalpak literature, literary relations, translation theory, translation process, national literature, cultural cooperation, translation mastery

Badiiy tarjima jahon xalqlari adabiyoti o'rtasidagi madaniy va ma'naviy aloqalarni mustahkamlovchi muhim vositalardan biridir. U turli xalqlarning adabiy merosi, madaniy qadriyatlari va estetik qarashlarini bir-biriga yaqinlashtirishda katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, qardosh turkiy xalqlar adabiyotlari o'rtasidagi badiiy tarjima jarayoni milliy adabiyotlarning boyishiga, yangi badiiy an'analarning shakllanishiga xizmat qiladi.

O'zbek va qoraqalpoq adabiyotlari uzoq tarixiy davr davomida o'zaro madaniy aloqalar asosida rivojlanib kelgan. Bu jarayonda badiiy tarjima alohida o'rin tutadi. Ikki xalq adabiyoti o'rtasidagi tarjima faoliyati nafaqat asarlarning boshqa tilga o'girilishi, balki adabiy tajriba almashinuvi, badiiy tafakkurning boyishi va yangi ijodiy yo'nalishlarning shakllanishiga ham imkon yaratgan.

Hech bir xalq o'z qobig'ida, o'z-o'zicha rivojlana olmaydi. Har bir xalq boshqa xalqlarning yutuqlari, tajribalarini o'zlashtirgan va rivojlantirgan holda yuksaladi. Qaraqalpoq va o'zbek xalqlarining tarixi bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lganiday, bu ikki qon-qarindosh xalqning adabiyoti o'rtasida o'zaro aloqa va ta'sir ham bir necha asrlik tarixga ega. O'zbek xalq ertak va dostonlari qoraqalpoq xalqi tomonidan qanchalik sevib o'qilsa, qoraqalpoq xalq dostonlarini ham o'zbek xalqi orasida shunchalik sevilib o'qiladi. Bu ikki xalq o'rtasidagi adabiy aloqalar, ayniqsa, ikkincha jahon urushidan keyin yanada mustahkamlandi. O'zbek va qoraqalpoq adiblarining ijodiy hamkorligi amaliy tus oldi. Bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish ishi keng quloch yoydi.

“Adabiy aloqalar taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadigan vosita bor. Bu badiiy tarjima. To'g'risi, adabiy aloqalarni o'zaro badiiy tarjimalarsiz tasavvur qilish mumkin emas. Tarjima adabiyotlarni, ijodkorlarni bir-birlariga yaqinlashtiradi. Ijod bobida o'zaro tajriba almashishning eng qulay usuli badiiy tarjima, desak xato bo'lmas. Aslida tarjima bir xalq adabiyoti bilan ikkinchi bir xalqni tanishtirish vositasi”- deb

yozadi filologiya fanlari doktori, professor Karimboy Quramboyev.¹ O'zbek va qoraqalpoq adabiyotlari o'rtasidagi o'zaro tarjima ishlari yaxshi yo'lga qo'yilgan. O'zbek adabiyotining nomdor asarlari qoraqalpoq tiliga tarjima qilingani va o'z navbatida qoraqalpoq adabiyotining mashhur asarlari o'zbek tiliga o'girilgani, kitob shaklida ko'p bora bosilib chiqilgani jarayonning zamon talabi darajasida davom etayotganidan darak beradi.

O'zbek va qoraqalpoq adabiyoti haqida so'z ketganda Alisher Navoiy asarlarining tarjimalariga ham to'xtalib o'tish lozim. "Qoraqalpoq xalqining Navoiy merosi bilan tanisha boshlagan yillari oktabr to'ntarishidan ancha ilgari davrga to'g'ri keladi, - deb yozadi professor Karimboy Quramboyev. Berdaqning "Navoiydan savod ochdim" deb yozganiga qaraganda yoki Ajiniyozning Navoiy lirikasi ta'sirida muxammaslar bitganini nazarda tutsak, Navoiy asarlari ancha ilgari hozirgi Qoraqalpog'iston hududida dastlab qo'lyozma shaklida tarqagan, eski maktab-madrasalarga shu shaklda kirib borgan.

O'tgan asrning o'ttizinchi yillaridan e'tiboran, shoir she'rlarini rasman qoraqalpoq tilida jamoatchilikka yetqazishga kirishilgan. Qoraqalpoq olimlari bergan ma'lumotlarga asoslansak, 1937-1940- yillarda Mirzag'aliy Daribayev, Amet Shomuratov, Jolmurza Aymurzayev, Nauriz Japaqovlar shoirning bir necha g'azallarini, "Farhod va Shirin" dostonidan parchalarni qoraqalpoq tilida matbuotda e'lon qildilar. 1968-yilda Navoiyning "Layli va Majnun" dostoni qoraqalpoq sahnasida ko'rsatilgani haqida o'sha davrning matbuoti yozib chiqdi. 1939-yilda esa shoirning "Chor devon" turkum g'azallar, "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun" dostonining ba'zi boblari kitob shaklida bosildi. Alisher Navoiyning 500-yillik yubileyi Qoraqalpog'istonda ham nishonlandi. Shu munosabat bilan shoirning g'azallari, "Hayrat ul-abror" dostonidan namunalar B.Qayipnazarov tarjimasida nashr etildi.

Alisher Navoiy merosi bilan qoraqalpoq kitobxonlarini tanishtirishning keyingi bosqichi 1960-1970-yillarga to'g'ri keladi. Bu davrda yangi tarjimon avlodi yetishdi. M.Matnazarov tarjimasida "Sab'ai sayyor" dostoni bosildi. 1977-yilda Navoiyning bir dasta g'azallarini Daulen Aytmuratov qoraqalpoqchalashtirdi. 1991-yilda tarjimon ushbu kitobni yangi tarjimalar bilan to'ldirib, qayta chop ettirdi. Navoiyning bir yuz o'ttizga yaqin g'azallari, hikmatlaridan namunalar, shuningdek, "Hayrat ul-abror", "Layli va Majnun" dostonlaridan boblar tarjimasi ham ushbu to'plamga kiritilgan. "Saylanma" kitob Navoiyning hozirgacha qoraqalpoq tilida e'lon qilingan tarjimalarining nisbatan to'liqrog'i 1991-yilda Toshkent nashriyotlaridan birida, shoir tavalludi munosabati bilan yana bir tarjima kitob - "Baqo guli" nashr etildi. To'plam Navoiyning dunyoning bir nechta tillariga o'girilgan g'azallaridan iborat. Kitobdagi shoirning o'nta g'azalining qoraqalpoqcha tarjimasi taniqli shoir Sharapatdin Ayapov qalamiga mansub.

¹ Курамбоев К. Таржима ва таржимон масъулияти. – Т.: Ўзбекистон, 2015. – Б. XX.

Bu davrda o'zbek tarjimonlari ham qoraqalpoq tilida yozilgan asarlarga qiziqish bilan qarashgan va ularni o'zbek tiliga mahorat bilan tarjima qilishgan. Jumladan, O'zbekiston va Qoraqalpog'iston xalq yozuvchisi, O'zbekiston qahramoni To'lepbergan Qayipberganovning ko'plab roman, qissa va hikoyalari o'zbek tiliga tarjima qilinib nashr etilgan. Nabijon Boqiy bergan ma'lumotlarga asoslansak, yozuvchining F.Nasriddinov va Shoislom Shomammedovlar tarjima qilgan "Sekretar" povesti 1959-yilda Toshkentdagi "O'zadabiynashr" nashriyotida chop etilgan. Bu kitob 1979-yilda "Yosh gvardiya" nashriyotida qayta chop etiladi. T.Qayipberganovning "Qoraqalpoq dostoni" trilogiyasi 1968-yilda o'zbek tilida ilk bora nashr etilgan va hatto, shu yili alohida chop etilgan "Mamanbiy afsonasi" Hamza nomidagi davlat mukofoti bilan taqdirlangan. Bu trilogiya 1982-yilda G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotida Nabijon Boqiy muharrirligida qayta nashr etilgan. Yozuvchining "So'nggi hujum" romanini Haydarali Niyozov va Norboy Xudoyberganovlar o'zbek tiliga tarjima qilishgan bo'lib, roman 1970-yilda "Yosh gvardiya" nashriyotida chop etilgan. 1963-yilda nashr etilgan "Muallimga rahmat!" povestini D.Fayzirahmanov o'zbek tiliga tarjima qilgan. T.Qaipberganov asarlarini tarjima qilgan tarjimonlar orasida muallif ruhini to'g'ri anglagan tarjimon bu Abdulla Qahhar hisoblanadi. Abdulla Qahhor T.Qayipberganovning "Sovuq bir tomchi" qissasini o'zbek tiliga tarjima qiladi. Bu asarlar o'zbek kitobxonlariga katta estetik zavq bag'ishlamoqda.

Bundan tashqari Ibroyim Yusupovning bir qancha she'rlari va dostonlari ham o'zbek tiliga tarjima qilingan. Shoirning she'rlarini o'zbek tiliga tarjima qilishda Abdulla Oripov, Muhammad Ali, Zulfiya, Halima Xudoyberdieva, Ma'ruf Jalil, Jumaniyoz Jabborov, Xusniddin Sharipov, Rauf Parfi va Hamid G'ulom kabi mashhur insonlar tamonidan tarjima qilingan. Ibroyim Yusupovning o'zbek tiliga tarjima qilingan she'rlari jamlanib, 1972-yili Toshkentda "Cho'l to'rg'ayi" nomi bilan chop etilgan. Bu she'riy to'plami haqida o'zbek xalqining atoqli shoirasi bo'lgan Zulfiya shunday deydi: "Cho'l to'rg'ayi" o'zbek kitobxoniga qardosh qoraqalpoq xalqining otashin atoqli yozuvchisi qalamining yangi tortig'i. Bu kitobda ham o'quvchiga lang ochib berilgan shoir yuragidir! Biz bunda xalq yuragini o'qiymiz, shuhratli Tumaris momomizning tirik siymosini yonimizda turganday his etamiz, bu she'rlar siz o'qimoqchi bo'lgan yangi she'rlardir".

Taniqli shoirning "Cho'l to'rg'ayi", "Rahmat senga zamonim" deb atalgan she'riy kitoblaridan keyin Ibroyim Yusupovning yangi she'rlari ham tarjima qilinib 1988- yili Toshkent shahrida "Qorator" nomi bilan she'riy to'plam chop etiladi. Bu to'plamga "Paseydonning g'azabi" va "Bulbul uyasi" nomli dostonlari kiritiladi. "Paseydonning g'azabi" dostoni Ma'ruf Jalil va "Bulbul uyasi" dostoni esa Omon Matjon tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilingan.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek va qoraqalpoq badiiy tarjimachiligi ikki xalq adabiyoti o'rtasidagi madaniy aloqalarni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ibroyim Yusupovning she'riy kitoblari bundan keyin ham davom etadi. Bu hayrli ishni kelajakda yangi-yangi tarjimonlar tomonidan bajarilishiga ishonamiz. Kuni kelib, hozirgi kundagi tarjimalarning juz'iy nuqsonlarini bartaraf etib, she'riy majmuani yanada mukammallashtiriladi degan umidda qolamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Қурамбоев К. Таржима ва таржимон масъулияти. - Т.: Ўзбекистон, 2015. - Б. XX.
2. Саломов Ғ. Таржима назарияси асослари. - Тошкент: Фан, 1983.
3. Қосимов Б. Адабиётшунослик асослари. - Тошкент: Ўқитувчи, 2004.
4. Каримов Н. Ўзбек адабиёти тарихи. - Тошкент: Ўзбекистон, 2012.
5. Қаюмов А. Адабиёт назарияси. - Тошкент: Университет, 2010.
6. Йўлдошев Қ. Бадий таржима муаммолари. - Тошкент: Фан, 2006.
7. Норматов У. Адабий алоқалар ва бадий таржима. - Тошкент: Фан, 2008.
8. Қорақалпоқ адабиёти тарихи. - Нукус: Билим, 2008.
9. Адабиёт назарияси. - Тошкент: Фан, 2001.
10. Қорақалпоқ ва ўзбек адабий алоқалари масалалари. - Нукус: Қорақалпоқстон, 2015.